

TÁNCÉLET
FELFÖLDI LÁSZLÓ
A TÁNC SZEGEDI MÚLTJA

A magyar népi táncélet szakszerű kutatása voltaképpen csak a legutóbbi évtizedekben bontakozott ki, de máris szép eredményekkel dicsekedhetünk.¹

Szeged táncagyományainak bemutatásában különös gondunk volt a kiterjedt szegedi táj összefüggéseinek vizsgálatára. Igyekeztünk földeríteni azt a sajátosságot, ahogyan a Város táncélete átszínezi, átalakítja a környező vidéket, de azt is, hogy ennek tánca hogyan hat vissza az anyavároséra. Kutatásunk során felhasználtunk levéltári forrásokat, irodalmi utalásokat, hírlapanyagot, továbbá az utolsó negyedszázad komplex kutatásainak eredményét, és a magunk gyűjtőmunkájának tanulságait. Összefoglalásunk mégsem jelenti a szegedi táj táncéletének monografikus feldolgozását. Erre még korai volna gondolni, hiszen — mint mondtuk — a modern igényű kutatásnak még az elején vagyunk. Csupán a sajátosságokat emeljük ki.

Városunkban a néptánc iránti érdeklődés Dugonics Andrással kezdődik. Az ő leírásai, amelyeket műveiben olvashatunk, a XVIII. századi szegedi táncélet becses dokumentumai.

Kálmány Lajos félszemmel a szegedi nép táncos szokásait is figyelemmel kísérette.² „Táncuk az églyélésös csárdás, hegedű vagy duda mellett. A dudát Madarászto környékén kedvelik, másutt már jobban szeretik a hegedűt. A dudások és hegedűsök a tanyákon parasztemberek... Főlemlítem a csököt, a lánynézöt, lakodalmat, kukoricafosztást, tollfosztást, disznótort, amelyek részben olyan multságok is, hol táncolni szoktak.” A betlehemezésről, pünkösdőlésről, lakodalomról szóló leírásaiban mindig megemlíti a táncot, a tánc jellegét. A halottastáncnak külön tanulmányt szentelt.

Kovács János részletekben gazdag, színes, később szintén idézendő táncleírásaival³ főleg a szegedi párostáncokról bővíti ismereteinket.

Tömörkény sokszor szól a szegedi tanyavilág táncairól és táncalkalmairól is.

A Szegedi Szótár lexikális tömörséggel próbálja összefoglalni a szegedi táncélet szókincsét, hiedelemvilágát, történeti sorsát.

Szilágyi László és Keresztes Imre dolgozataival kezdődik meg a tudatos gyűj-

¹ L. a Magyar Néptáncagyományok (szerk. Lelkes Lajos, Bp. 1980.) összefoglaló mű irodalomjegyzékét, valamint *Pesovár F.*, A magyar nép táncélete. Bp. 1980, c. könyvét.

² *Kálmány I.*, XIII.

³ *Kovács J.* 323, 459.

tés.⁴ Az ötvenes években indult meg Martin György és munkatársai révén a tánc-tudományi munka, innen a szegedi tájról is.

Szegedi Lőrinc az első szegedi író, akinél a táncról olvashatunk. 1575. *Nemkülönbben látja az táncot, mintha ezer ördög ülne az torkán*. E szavakból a kálvinista puritanizmus elitélő felfogása csendül ki.

A szigorúságáról híres Laskai Osvát franciskánus népszónok (+ 1511), aki nyilván a humanizmusra hajló ferences szemléletet fogalmazza meg, elnézőbb a tánc irányában. Szerinte a legfőbb jóval, a szeretettel jól megfér az öröm. Nincs vele tehát ellentétben sem a tánc, sem a játék. Táncolni szabad, ha az idő alkalmas rá, azaz amikor az egyház nem tiltja.⁵

A szegedi nép a „szent időkben” még az első világháború előtt sem táncolt, nem bálazott, nem ült lakodalmat: adventban és a nagyböjti időszakban, a nagyünnep első napján. Legalkalmasabb volt a *nagyfarsang*: vízkeresztől hamvazószerdáig, a *zöldfarsang*: húsvét másnapjától pünkösdig, a *kisfarsang*: Szent Mihálytól (szept. 29) Andrásig (nov. 30). Máig mondják: *András zárja a hegedűt*. Népünk úgy vélekedett, hogy ahol nagyböjtben táncolnak, ott nem lesz jó gyümölcsstermés, aki pedig ilyenkor táncol, a tápaiak szerint rühessé válik. Laskai további tanács szerint pap ne táncoljon. Ezt most is így tartják. Följegyezték azonban, hogy a hajdani palánki Dömötör napi búcsún a templom udvarában papok is táncoltak. Kultikus jellegű táncokban — délszláv analógiákra gondolva — valamikor alighanem az alsóvárosi barátok is résztvettek. A boszorkánypörökben fölbukkan a *Szűz Mária tánca*,⁶ amely sajnos magyarázatlan maradt. Föltételezhetően valamelyik jámbor társulatnak, vagy patrónusünnepélynek vagy a havibúcsúnak volt rituális hagyománya.

Laskai szerint legyen a tánc tisztességes, mértéktartó, ne történjék templomban vagy temetőben. Ez akkor már megszorítás akart lenni, mert a középkorban, de csökevényesen itt-ott még sokáig előfordult a templomi, illetőleg a temetői tánc.⁷ Kálmány jegyezte föl (1882), hogy Szajánban közvetlenül esküvő után a menyasszony, majd a vőlegény násznépe a plébánia udvarára ment táncolni, ebben azonban a menyasszony és a vőlegény nem vett részt.⁸ E táncnak eredeti kultikus jellege kétségtelen. Ne feledjük, hogy a templomot övező, *cinterem* néven is emlegetett temető szakrális térség volt. Ezt a múlt század elején újjáépült Szajánban a plébánia udvarával azonosították.

A szőregi, tápai lányok még a múlt század végén sem mentek táncmulatságba *misére való* ruhában.

Kálmány jegyezte föl öreg szőregiek ajkáról, hogy a tánc az ördög szerzeménye. Nem csoda, ha a pokol fejedelmével cimboráló boszorkányok is szerettek táncolni. Ahol táncoltak, sehol fű nem nőtt, hanem csak vörösgomba, ezzel is táplálkoztak. A régi szőregiek szerint a boszorkányok éjjel a keresztúton mulatnak. Ökör- meg ló-körömből isznak, amelyek ilyenkor aranyossá válnak. Akinek arra víz vesztére ilyenkor az útja, maguk közé ragadják. Aranyos pohárból itatják, aranyos nyoszolyába fektetik, sőt olykor meg is táncoltatják. Többnyire azonban ladikkal táncol, a muzsikászó pedig a boszorkányok *hip-hap* kiabálása. Másnap az áldozat belebetegedik a

⁴ Szeged környéki táncgyűjtések. Továbbá: A népi tánc gyűjtése Szeged környékén. ATGY. 1948, 112.

⁵ Pásztor L., A magyarság vallásos élete a Jagellók korában 21.

⁶ 1737. *Azon nap Rugónál volt és az Rugó Szűz Mária tánczára hitta, de ő nem ment tánczra.* (Reizner IV, 525.)

⁷ Morvay P., A templomkertben, temetőben és a halotti toron táncolás s a halottas játék népszokásához. Ethn. 1951, 73.

⁸ Kálmány II, 212.

⁹ EA. 2809.

táncba. Más szőregi hiedelem szerint pünkösöd éjszakáján a boszorkányok karikában táncolnak. Ez a karika a *boszorkányok tánchelye*. Itt a fű többé nem zöldel ki. Aki belép, gyógyíthatatlanul megbetegszik.¹⁰

Tombácza János is mesélt¹¹ a boszorkányok táncáról:

Hát történt az, hogy egy tápai embör ballagott Dorozsma felé. Nem tudta, hány óra. Éjszakának idején egy magas domb mellett haladt el. Láta, fehérnépek táncolnak ott gyönyörű szépen. Nagy világosság támadt. Pista bácsit is elkapta hol az egyik, hol a másik fehérnép. Derekasán megtáncoltatták, mellette borral, süteménnyel kínálgatták. Arany pohárból itatták, aranytálcán ette a kalácsot. A poharat és a tálcát a tarisznyájába rakták. Aztán elköszöntek egymástól. Dorozsmán elmesélte, hogy milyen jól mulatott. Bizonyosságul előszedte az ajándékokat, hát a poharak helyett számárpatát, a tálcák helyett lópaták kerültek elő a zsebéből. Így hát Pista bácsi ezekből evett-ivott.

A táncos ördög világát idézi az a felsőtanyai mondai hagyomány is, amely szerint minden lakodalomban ott van, de látni nem lehet. A szobában folyik a vigaság. Ha a szobaajtó deszkájában található görcsöt kiütik és benéznek rajta, meglátják az ördögöt. Így cselekedett kíváncsiságból egy gyerek, meg néhány öregasszony is. Látták ám, hogy a menyasszonyt és vőlegényt az ördög körül táncolta: csóválta a farkát, a szarvával döfködött feléjük, jókedvében csapkodta a mancsait. Ha nem állt a tánc, akkor odatelepedett az új pár mellé, és incselkedésével már most meg akarta az ördög rontani, acsargásra bírni egymás ellen a fiatalokat.

¹⁰ Reizner IV, 392; Kálmány II, 220; EA. 2813.

¹¹ Tombácza János meséi 603.

A TÁNCÉLET ALKALMAI

A szegedi táj táncéletének jellegzetességeit népének sokszínű társadalmi, foglalkozásbeli, olykor nemzetiségi megosztottsága, emellett vallási egysége magyarázza. A Város, a puszta, tanya, a Szegedről kirajzott bánáti és homoki faluk, továbbá a hajdani földesuraság alá tartozó Tápé¹² és Kistelek, a Víz után települt Sándorfalva, a táncélet színes változatait őrizték meg.

A régi Palánkban élő csekélyszámú nemesség, városi tisztviselők, német és délszláv iparosok, kereskedők voltak a legpolgárosultabbak, és így ők figyeltek föl leg hamarabb az országos táncdivatok változásaira. Az itt élő nemzetiségek a XVIII. században még a maguk hagyományos társaséletét éltek, de a múlt század folyamán alkalmazkodnak a Város magyar világához. Táncagyományaikból sajátos motívumként olykor az őslakosság is merít.¹³

A céhekbe tömörült iparosság társasélete évszázados érett hagyományokat tükröző mintákat követett. Szigorú rend szerint, szinte szertartásosan lefolyt farsangi lakozásaik, szüreti mulatságaik, nagyünnepek másnapján rendezett báljaik mintául szolgáltak a vagyonosodó parasztpolgárság számára is.

Egy rendelkezés¹⁴ 1750 tájáról:

Mint hogy a Farsangi Napok következnek és a korcsmák nem hogy fogynának, hanem bőven szaporodnak, majd mindez szokásban vagyon, hogy a legalábbvaló és leg Tzodarabb Korcsmán is a Lámpást kifüggesztvén, ha ámbár duda szónál is, még is Bálát tartanak, mivel a mellett az Privilegium mellett rögvelig Devernyézhetnek, az Illyen helyeken pedig leginkább a Szolga, Szolgálók, Kocsisok, Béresek és más Gyülevész nép szokott meg akadni, számtalan rendetlen tselekedeteket követni és az által Gazdáiknak, elöljáróiknak unalmas sok bajt és hátramaradást Szörzeni.¹⁵

Fölsőváros halász, hajóács, vízimolnár, iparos népének híres táncalkalmairól néhány régebbi leírásból tudunk.¹⁵ Ezek az alkalomhoz kötöttség, rendezés és táncillem tekintetében a Palánkhoz igazodtak.

Régebben, még az első világháború előtt a Városban több nyilvános tánchely volt; hatalmas kipadozott, nyílt szín, ahol esős időben is lehetett táncolni. Ilyenek voltak Alsóvároson a *Gyöprugi*, rövidebben *Rugi*, majd a nagyállomás mellett a szépen fásított *Bruckner-kert*, népiesen *Pukner*, Fölsővároson a *Gödő*, Rókuson a *Pille*, az újszegedi ligetben pedig a *Kerek*.¹⁶ Amíg az előbbieken a külvárosok kötöttebb hagyományában élő fiatalok táncoltak, mulattak, addig a Kerekben kimenőjüket él-

¹² *Waldmann J.*, Tápé táncalkalmi és hagyományai. MFMÉ. 1965, 161. *Martin Gy.*, Adatok Tápé táncagyományaihoz. In: *Tápé 737*.

¹³ A szegedi népnyelvben *tajcsol*: német táncot jár, illetőleg öregesen, egy helyen topogva táncol.

¹⁴ *Közli Inczeffi G.*, Művelődéstörténeti emlékek Szeged múltjából. MFMÉ. 1971/I, 145.

¹⁵ *Beck P.*, Polgárórségi majális 48 előtt. SzN. 1898, 110. sz.; *Senex*: A Gedóban SzH. 1910, 295. sz.

¹⁶ *Cserzy M.*, Az öreg Szeged 33.

vező katonák, vidékről bekerült cselédlányok, továbbá helybéli iparoslegények és téglagyárban, kendergyárban, dohánygyárban dolgozó, tehát hagyományos szegedi társadalmi keretből kiváló, önállóan kereső, szabadabban, olykor szabadosabban mozgó lányok táncoltak. Az ittenieknek már cigánybanda muzsikált. Ezek viseletük, táncaik szerint is már korábban kiléptek a többi városrészek hagyományaiból. Az ilyen bálokat valamikor *sáribál* néven is emlegették.

A tanyai tánchelyeket a múlt század végén *Cserzy* írta¹⁷ le:

„Nádtetejű épület. Ez mutatja, hogy régi. Az eresze toldott, az eleje tornácos, és ennek az oszlopain, szögére akasztva különféle dolgok lógnak. Száraz, tavalyi paprikafűzér, kőcmadzagos libaórzó ostor, csomóba hajtott kerti drót, meg más egyéb. Hétköznapokon alkalmas hely ez az öklömnyi apró jószág együvé tartására, míg vasárnapokon a hangászokat védi. Itt nincsenek útban, a bögőjüket sem rugthatják oldalba a legények. Aztán meg a söntésnek is jó helye van itt ilyenkor.

A ház eleje: a szikes udvar, a voltaképpen tánchely. Öreg eperfák lombjai árnyékolják be ezt, és oltalmazzák holmi nyári permetektől, ami hacsak neki nem buzdul, meg sem akasztja a táncot. A leveleket meg-megverdesi szép zenésen és ütemesen, a táncolókat ellenben hagyja vígadni. Kedvesek és figyelmesek a lombok is. Az ég siető felhőjének legfőljebb csak annyit engednek meg, hogy megszentelje a fiatalokat. Hadd nőjenek.

A legények a szögezett lábú asztalok mellett szedegetik magukba a virtust, a színében is haragos italt, míg a lányok egy csomóban, mint a nefelejcsbokor: illatoznak, mosolyognak, ameddig pihen a cigány. Azután, hogy nekizendül a bolondító szerszám, mintha tűz gyulladna ki a földből, még a levegő is forró lesz... Nem szól senki, mégis beszédes lesz a levegő... Mily szép ilyenkor az élet, az ifjúság, az erő. Mennyi ígéret van ilyenkor az érzelmekkel tobzódó tavaszban... Ezek a barnakezű fiúk nem félnek a vihartól sem, nemhogy a szele megborzongatná őket. És a lányok! No ezek egy csöppet sem különbek... Olykor kötőjük alá rejtve csúsztatják a legény markába a bicskát: ne hagyj magad!”

Bizony a tanyai bálak, multságok pár évtizeddel ezelőtt még sokszor végződtek emberhalállal. Ezért a hatóságok elrendelték, hogy bálakat a tanyán csak engedéllyel lehet rendezni, hogy a rendőrség is ott legyen. Ennek kijátszására *gyugott bál*, másként *csutribál*, rövidebben *csutri*, ismét másképpen *kurtabál*, *padkabál*, *padkaporos bál* rendezésére került sor.

„A dugott bál — írja¹⁸ a század elején *Tömörkény* — csak olyan bál, mint más bál, de tőlük mégis abban különbözik, hogy dugva lehet csinálni... A báltartásért adó jár, meg azt csak ott lehet tartani ahol bormérési engedélye van a gazdának, szóval kocsmahelyen. De nem mindenki szeret odamenni... Így aztán összeállnak húszan, huszonötven legények, s valamelyik fiatal gazda tanyáján, ahol elég tág ahhoz a szoba, maguk rendeznek bálát, hívogatván rá a környékből a lányféléit. De ennek úgy kell mennie, hogy akit nem illet, ne tudjon róla, mert büntetés jár itt érte. Törvény szerint ugyan nem járhatna... De ezeknek odakint nem szabad. Valamikor régen adtak ki erre kapitányi rendeletet, alighanem azért, mert sok mindenféle bajok történtek az ilyen céccokon. Azelőtt *cécó* volt a neve, meg *csiricsaré*, most már *bál*.” Hangszere régebben a tekerő, bőrduda, századunkban pedig a citera, esetleg cimbalom, vagy harmónika.

Tanyai különlegesség volt a *misebál*,¹⁹ amelyet a múlt században rendezett a fiatalság egyes tanyai házaknál a jelesebb ünnepeken bemutatott mise után. Ez egyúttal az ismerkedés alkalma is volt.

A gyeviek találó megnevezése szerint vannak, illetőleg voltak *nappali bálak*: hús-vét másnapjától Szent Mihályig, Alsóvároson Mindenszentekig, a vecsernye végétől csordahajtásig. Voltak még azután *éccakai bálak*: Szent Mihály napjától a tápai búcsúról hazajövet — az adventi időszakok kivéve — hamvazószerdáig. Ezek éjjel utánig tartottak. Valamikor a lányoknak nem volt idősebb nőkísérőjük, helyi kispolgári szóval nem volt *gardemama* mellettük. A lányt szülei a legény becsületére bízták.

Régebben, még a századforduló táján is a lányokat nem a mai illendőséggel hív-

¹⁷ Vasárnap délután 6.

¹⁸ A Szent Mihály a jégben 306.

¹⁹ *Reizner* III, 294.

ták táncba. Akkori módja az *ēhúzás* volt. A lánynak húzódoznia illett. Nem volt könnyű táncba vinni, csak némi vonakodás után. Kovács János írja, hogy „nagy erőlködést kellett kifejtetni a legénynek, valóságosan „elhúzni” a lányt, mert szemérmertlenségnek, illetlenségnek tartatott, ha rögtön elment egy érintésre vagy egy húzásra táncolni a legénnyel.”

Azóta már intéssel, kacsintással és „szabad” kérdéssel hívják a lányt táncba. Bálba, mulatságba a tápai lányok még századunk első évtizedeiben is a tánchely szomszédságában gyülekeztek és ott várták, hogy a legények majd táncra hívják őket. Ez úgy történt, hogy egy ügyesebb, elevebb legényt a társai megbíztak azzal, hogy kit hívjon be táncosuknak. Ez kiment, majd a lányokat zsebkendőjük sarkánál fogva vezette be. A legény négy-öt lányt is bevezetett egyszerre. A lány nem is tudhatta előre, hogy ki hívta be. Olykor megkérdezte a legényt: *kinek hín kend?* Erre legtöbbször ezt a kurta feleletet kapta: *majd möglátod!* Ebből az is kitűnik, hogy régebben a lányokat tegezték, viszont nekik a legényt kezdeniük, magázniuk kellett.

Megkezdődött a tánc. A tápai legények mulatsága idején még a századfordulón is kendővel fogták körül a derekukat. A részletekre sajnos már nem emlékeznek, a viseletnek azonban föltétlenül mágikus háttere volt. A *nóta*²⁰ végén a lányok kimentek és várták az újabb nótához, vagyis tánckezdethez való bevezetést. Egyik-másik önérzetesebb lánynak nem tetszett az a legény, aki behívta, ezért faképnél hagyta és kiszaladt. Ezzel azonban kitette magát a *kitáncoltatás*, *kimarsoltatás*, *kimuzsikálás* megszégyenítésének. Íratlan törvény ugyanis, hogy nyilvános táncmultságokon a lánynak mindenkivel táncolnia kell, aki csak fölkéri. Az esetleg visszautasított legény úgy vett, vesz magának elégtételt, hogy valamelyik pajtása táncba viszi a lányt ugyan, de a nóta közepén hirtelen magára hagyja, és felszólítja, hogy a bálból távozzék. Máskor meg odainti a muzsikásokat és zeneszó kíséretében az ajtóig táncoltatja, sőt ki is pöndöríti. Az effélékből természetesen sokszor kerekednek véres verekedések. Előfordult az is, hogy a lány szégyenében elpusztította magát, nekiment a Tiszának.²¹

A téli, főleg farsangi bálokról, hagyományaikról bővebben a jeles napoknál szólnunk. Ilyenek voltak a céhek világát is idéző *batyubál*, *kompaniábál*, *körbál*, tápai *borbál*, újkígyósi *cuharé*, a hajdani *mónárbál*, *superbál*, továbbá az *asszonybál*, *embörbál*, *embőrpárosbál*, *párosbál*, *legénybál*, *maszkbál*. Csonkavasárnap, vagyis a nagyböjt első vasárnapja volt a *cigánybál*. Ilyenkor már ők is ráérnek bálazni.

A serdülők számára rendezett házimultság tréfás, részben már említett neve *figibál*, *padkaporos bál*, komolyabb szóval *kisbál*.

A nyári időszakra esett még a céhes időkben visszanyúló és a magyarszabók védőszentjének, Szent Annának ünnepén rendezett *annabál*, amelyen valamikor a környékbeli magyarszabók is megjelentek családjukkal egyetemben, bár természetesen más iparosok elől sem zárták el. Az *annabál* a későbbi évtizedekben, de még napjainkban is virágzik, korunk fiatalsága is számontartja.

Nevezetes nyári bál volt még a *havibál*, *búcsúbál* is, amelyet az alsóvárosi templombúcsú napján, vagyis Havi Boldogasszony ünnepének (augusztus 5) estéjén szoktak tartani, amikor már a búcsú egyházi része, így a vecsernye, továbbá a *búcsúkörszökök*, vagyis zárandokcsoportok szülőföldjükre való visszatérése is megtörtént.

A havibálat részben a Bruckner-kertben, részben pedig a régi török eredetű, *duttyán* néven emlegetett templomkörüli alkalmi vendéglőkben tartották. Ezek a *duttyánok* hatalmas sátrak voltak, főleg a szomszédos Szentháromság utcai *száraz bejá-*

²⁰ A *nóta* szűkebb értelemben a muzsikálásnak, illetőleg táncnak két szünet közé eső szakasza. A *nóta farka* az a ráadás, amelyet a muzsikások lakodalomban, bálon a táncolók *farka van a nótának* — kiáltozására a nóta vége után húznak. Olykor fizetnek is érte.

²¹ Egy röszei esetről Ethn. 1899, 333.

ratú házak más városrészbeli vendéglősöktől, kocsmárosoktól kibérelt udvarán, ahol étel-ital várta a betérő búcsúsokat. Este természetesen a muzikaszó sem maradt el. Sajátságos, de érthető, hogy alsóvárosiak, tanyaiak inkább az olyan duttyánokat keresték föl, ahol parasztbanda, olykor bőrdudás muzsikált, míg a más városrészeliek, polgári népek viszont azokba a duttyánokba tértek be, ahol cigány várta őket.

A havibál után legemlékezetesebb bálalkalmak közé tartozott a Városban a *régutabál*.²² Különösen az alsóvárosi volt híres. Az egy korosztályhoz tartozó besorozott, alkalmi bandákba verődött legények keserősége, szilaj kedve ilyenkor akárhányszor kötekedéssé, sőt véres verekedéssé fajult. Nem hiányoztak ezért a mulatságról a kirendelt rendőrök sem.

Föltétlenül régi céheshagyományokban gyökerezik ősszel, tehát a kifsarságon rendezett kispolgári jellegű *szüretbál*, olykor tombolával, szépségversennyel. Ilyenkor a tánchelyiséget zsinórra aggatott szőlőfürtökkel szokták földszíteni, és *csőszlegényök*, *csőszlányok* vigyáznak rá. A „tolvajt” a *bíró* elé viszik, aki tréfás büntetést szab rá. Itt már modern táncokra is sor kerül.

Az őszi időszak legjelesebb táncalkalma a *katalinbál*, tápai nevén *utolsóbál*, az adventet megelőző szombaton.

A táncmulatságok hangszerait, muzsikáit külön-külön a szegedi népzeneél tárgyaljuk.

A fiatalság jókedvű multságára szolgált még a század elején is a *kukoricafosztás*, öregek ajkán *kukoricamóva* is. A *móva* közösségben, kölcsönös segítséggel végzett munkát jelentett. Manapság kint a szántóföldön már kukoricatorés járja, vagyis ott helyben kibontják a csövet a hajából, és letörlik a szárról. Régebben azonban a kukoricát csuhéstül törték, fosztásra odahaza került sor. Este az udvaron felhalmozott kukorica hántására összegyűltek a szomszédok, ismerősök, természetesen a fiatalság is, ha különösen lány vagy legény is volt a háznál. A segítőtket illet valamivel: főtt kukoricával, gyümölcscsel, itallal, esetleg kaláccsal megkinálni. Tréfás kiváltság volt, hogy aki piros csövet talált, annak nem kellett tovább fosztania. Megszóltalt a bőrduda, későbbi években a citera, harmónika is, mivel a fiatalok táncra pördültek. Innen az összejövetelekné tanyai *kukoricabál*, *fosztóbál*, *ricabál* neve is, amely sokszor a hajnali órákban oszlott csak szét.

A fiatalság rögtönzött nótá- és táncalkalmi közé tartozott régebben, de elvéve még manapság is a *névnap* köszöntő és a *házáldomás*.

A szegedi nép is jellegzetes módon nem a születés-, hanem a névnapot szokta megünnepelni. Tudjuk azt, hogy a magyar régiségben ilyenkor voltaképpen nem is az ünnepeltet, hanem a védőszentjét köszöntötték fel és kérték, hogy nevének viselőjét oltalmazza meg.

A nap előestéjén, amelynek *néveste* a neve, jöttek a köszöntők, akiket borral, kaláccsal, hideg étellel szoktak megkinálni. Egyes tréfáskedvű köszöntők, mielőtt belépnének, az ablak alatt cserépedényt csaptak a földhöz. Gonoszúzó célzata már teljesen elhomályosodott. Alsóvároson, tanyákon az elmúlt évtizedekben az is szokásos volt, hogy a telet kivéve, ilyen névestéken régebben egy szál bőrdudás, majd később parasztbanda járta végig rézhangszerekkel az ünnepeltek és zeneszóval köszöntötte föl őket. A figyelmességért pénzjutalom, s egy-két pohár bor járt. Ilyenkor a szomszédokból is összeszaladt a fiatalság, és hirtelenében táncra is pördült. A mulatságnak alsóvárosi öregek ajkán *vécésár* neve is hallható, amely a hasonló jelentésű szerb *svečar* szó átvétele. Ez nyilvánvalóan a hajdani szegedi szerb polgárság hagyatéka.

A *házáldomásról* más vonatkozásban már szólottunk.

*

²² Kovács 320.

A bálak, rögtönzött mulatságok mellett mégis a *lakodalom* volt hosszú időken a legjelesebb: rituális eredetű, közösségi jelentőségű táncalkalom. A *ményasszonytánc*, másként *rëstatánc*, a *völegény tánca*, *sortánc*, *szakácstánc*, *kárlátósok nótája*, a tápai *kérögetőstánc* beleépült a menyegző hagyományrendjébe, ezért ott szólunk róluk. A *párnatáncról*, *üvegtáncról* mint régi lakodalmi táncokról, a hajdani *szomorútánc*, *temetői tánc* néven emlegetett kultikus halotti táncokról,²³ a pünkösddőlés és betlehemezés táncos részleteiről is a népszokások fejezetében emlékezünk meg.

A táncokat jókedvű ritmikus táncszók, rövid rigmusok kísérik a szegedi tájon is:

Hátrafelé, eléfelé,
Hányd a lábod mindönfelé!

Tyuhaj sarkam!
Add föl a talpam!

Haja cic talárom!
Most élöm világom!

Szorítsd hozzád a jércét,
Hagy tanuljon ábécét!

Uccu, lábom nē hibázz,
Mē lakodalomba jársz!

Tágasságot neköm is,
Ha kicsike vagyok is!

Nem engedöm magamat,
Kitöröm a nyakamat!
Ijju-ju-ju-ju!

Tánc közben nótázni, kurjongatni fehérnépnek nem illik.

A szegedi népnyelvenek is van számos olyan szólása, jeles mondása, amelyet a tánc ihletett. *Bolond embör az, aki szöbben táncol, mint ahogy tud*: addig nyújtózkodjunk, ameddig a takarónk ér. A reggeli eső hamarosan eláll: *öregasszony tánca nem tart sokáig*. Szerencsés ember: *könnyen táncol, akinek a szöröncse muzsikál*. Felületesen takarít: *csak ott söpröget, ahun a papok táncolnak*. Akit érdem nélkül dicsérnek, tréfásan így cáfolják meg: *jól táncol, szépen fordul*. Akinek ellátták a baját: *ējárátták vele a kállai kettőst négyesbe*. Másként: *ējárátták vele a kutyakopogóst*. Valamihez képest még elviselhető: *az még csak selyömtánc*.

²³ *Kálmány L.*, A halottas tánc. Ethn. 1912, 292. Más összefüggésben kerül szóba.

TÁNCFAJTÁK

Szólótáncok

OLÁJOS. Szeged tánckincsének régi stílusrétegébe az ugrós tánccsaládnak hol *olajos*, *tótos*, hol *juhászos*, hol meg *mars* néven ismert tánca tartozik. Az *olajos* név és a tánchoz kapcsolódó népi emlékezés, nevezetesen a híres radnai búcsú táncalkalmi, Erdély felől jövő hatásról árulkodhatnak. A *juhászos*, táncnév e pásztorréteghez kötöttségre, a *mars* pedig menettánc funkciójára utal. Ritkán eszközzel, így bottal, söprűvel, üveggel járt formáiról is hallottunk, de általánosabb az eszköz nélküli: *szarazon*, vagyis egyedül (szólóban) vagy csoportosan, de nem egyöntetűen járt táncformák. Ez egyben a leggazdagabb, legvirtuózabb színes, egyéni változatokban ismert forma is. Fehérnéppel járt változatairól és párostánc-kezdő funkciójának nyomairól is tudunk.

Tömörkénynél²⁴ olvassuk:

„Valami darabban maradt bandából kerül is három cigány. De hiszen elég az éppen. A klarinét mondani kezdi csakhamar amaz igazságát, amely szerint

A juhásznak jól megy dolga,
Egyik dombról a másikra.
Legelteti nyáját, fújja furulyáját,
Csuhaj, úgy éli világát.

Lehetetlen az ilyent táncolás nélkül kibírni. Az öreg a juhászt járja és ütögeti tenyérrel a csizmája szárát, ami a mulatság mellett józanság mértéke, mivel hogy e munkálatban jórészt egy lábbon kell állni.”

E táncfajta legkiválóbb néhány mestere a közelmúltban a mórahalmai *Farkas Antal*, a tápai *Ács György* és a sándorfalvi *Kiss Mátyás* volt.

Motívumkincsére elsősorban a „cifra” és ennek bővített formái jellemzők. Gyakori pihenőfigurája a sasszé. A cifra és hegyező, illetve a légbokázó és cifra összetételből álló, fejlettebb motívumok gyakran fordulnak elő benne. A tánc mozdulatfajtái között jelentős szerepe van a csapásolásnak is, taps, comb- és lábszár csapás, továbbá földcsapás formájában. Jellegzetes motívumfajta az egy lábbon-ugrálás, miközben a fölemelt szabad lábat tapssal váltogatva ütögetik.

A kötetlen szerkezetű tánc a viszonylag gazdag motívumanyag következtében rövid motívumsorokból épül föl. A zene egységeihez való illeszkedés sokkal fejlettebb, mint a dunántúli ugrósokban, de állandó, következetes egységéről még itt sem lehet beszélni.

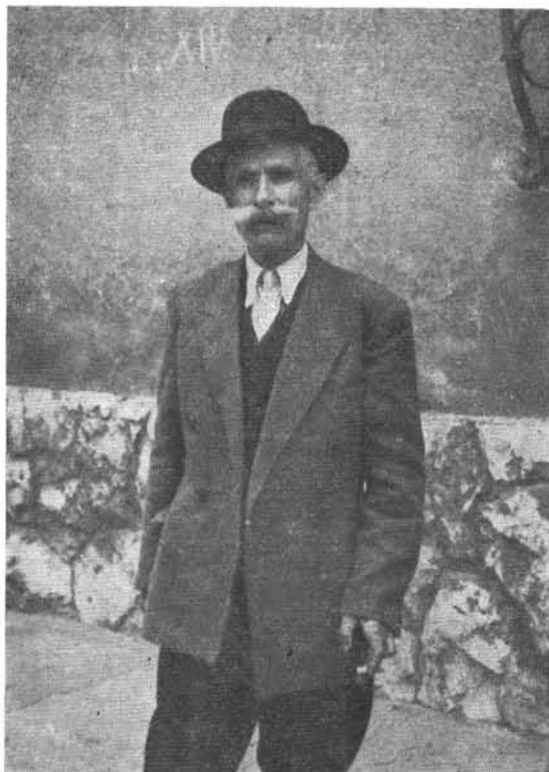
Leggyakoribb kísérője a következő szöveggel énekelt nóta:

Az olajok, az olajok facipőben járnak,
Azok élik világukat, akik ketten hálnak.
Lám én szögény olájlégény csak egyedül hálók,
Tipögetők, tapogatók, csak falat tanálok.

²⁴ Különféle magyarok 106.

A táncnak „mars”-szerű formáihoz idegenes indulózenék is kapcsolódhatnak.

Mint Martin György²⁵ írja: a sándorfalvi Kiss Mátyás szőlőtánca, a tápai Ács Gyuráéval együtt a szegedi nagytáj legértékesebb táncleletei közé tartozik. Kitűnik belőlük a magyar néptáncok fő sajátossága: az individuális táncalkotás nagyfokú érvényesülése. Még egy szűkebb terület egyívású tánc kultúráján belül, sőt egyazon tánc-típus azonos formakincséből is jelentősen eltérő egyéni táncalkotások képződnek.

Kiss Mátyás 1954-ben (*Martin György felvétele, MTA ZTI*)

Kiss Mátyás és Ács György tánca a hasonló formakészlet ellenére is jelentősen eltér egymástól. Ács gazdagabban variálta és nem oly véglegesnek tűnő, kicsiszolt alakban táncolta motívumait, mint Kiss Mátyás. Szinte minden alkalommal másként járt táncában alkalmi jellegű változatoknak egész sora jelent meg. Szabadabban kezelte formakészletét, sőt olykor egyes lépések ki-ki maradtak rögtönzéseiből. Kiss Mátyás viszont azonosan formált, határozott ritmikai és plasztikai arculatú, alig variált motívumokból építette föl táncát. Világosan határolt, homogén szerkezetű táncszakaszaiban kevés volt az esetlegesség. Táncának fölépítésében nagyfokú következetesség érvényesült. Rögtönzéseit tudatosabban megszerkesztett kompozíciók, amelyekben a táncszakaszok hatásosan fokozódva követték egymást. Egy-egy alkalommal minden motívumát sorra vette.

²⁵ A sándorfalvi Kiss Mátyás tánca (sajtó alatt). A kézirat fölhasználásáért itt is köszönetet mondunk. Ács Györgyöt a *Tápe* monográfiában jellemzi bővebben.

Kiss Mátyás tánca mindezek révén az alföldi ugrósnak formai-szerkezeti tekintetben egyik legfejlettebb egyéni fokozata. Az ő tánca határozottan közelít a típus fejlettebb erdélyi rokonához, a legényeshez is. Az ő tánca nemcsak a szűkebb dél-alföldi, hanem távolabbi vidékek régi táncaihoz is számos ággal kapcsolódik.

Olajos. Ács György tánca (Martin György fölvétele)

A szegedi tájon gyűjtött „olajosok” a délföldi ugrós tánc típus legszebb megnyilatkozásai. Mind földrajzilag, mind formai fejlettség tekintetében átmenetet alkotnak az egyszerű dunántúli és a legfejlettebb erdélyi ugrós változatok között.

A VERBUNG mint táncnév a szegedi tájon ismeretlen, de néhány történeti adat, továbbá a csárdás figurázó részének motívumkincse bizonyítja, hogy e táncfajta ismeretes volt a mi tájunkon is. Első említése a Dugonicstól följegyzett szólásban: *kezet adott immár a halálverbungnak.*²⁶ Ez mintha a régi haláltáncok világára is emlékeztetne.

„1848 június havában Batthyány miniszterelnök toborzás útján 10 honvédszázaljat állítatott fel. A szegedi toborzásnál különösen Osztrovszky József gyakorolt vonzóerőt a szegedi deákokra és legényekre. Híres jó és szép táncos volt. Az ősi magyar táncokat szívből szerette, egész lelkéből táncolta, és szép táncában elsősorban maga talált gyönyörűséget. A verbunkos káplárok mellett a szegedi kaszinó tagjai: Osztrovszky és Rengey Nándor együtt lejtették a régi világból való daliás verbunkostáncot megejtő és csábító hatással, amely a harcra indító magyar virtust és harciavágyat pezsgésbe hozta. A cigány Bihari toborzó nótáit húzta. Osztrovszky festői színpadi hatással rendezte a toborzást” — mesélte egy múlt századi szegedi szemtanú.²⁷

²⁶ Példabeszédek II, 333.

²⁷ Czimer K., A szegedi kaszinó 66.

A szabadságharc honvédtoborzásának lefolyását másik szemtanú, Kassai Vidor híres színészünk is megőrökíti.²⁸ Leírása Makóról származik, ahol gyermekkorát eltöltötte.

„...Húzza a cigány, hol a Klapka-, hol a Perczel-, hol a Rákóczi-indulót, vagy éppen a Marseillaise-t, amelyre akkor ezt a szöveget is énekelték:

Gyúródeszka, rézfazék,
Rántás, mártás jó eledel,
Lemonádé, csokoládé, krampampuli,
Liber, Puchner, Rukavina.

A csoportból messze kihallani, amint a rigmust kiáltják:

Gyere pajtás katonának,
Jobb dolgod lesz, mint apádnak,
Se nem kaszálsz, se nem kapálsz,
Csak a német után sétálsz. Éljen a haza!

Elöl délceg huszár díszben, alkalmasint a legjobb táncosok között, amiért nagyon megbecsülik.

Járja a magyar szólót (magántánc), mégpedig tüzesen, ügyesen, könnyed figurákkal. Gyönyörűség azt látni, kivált mikor az egyik lábát fölemeli, kissé meghajol, s negédesen mosolyogva fölfricskázza a sarkantyús csizma orrát, — ki bírna már ennek ellentállni? Ez a verbungos huszár, akinek ezért alkalmasint a lénungon (napi zsold) kívül egyéb jutalom is kijár. Mögötte a verbungos őrmester, a káplár s még néhány vig huszár izeg-mozog. — Ezek körül több gatyás pór és iparos öltözötű legény; az egyiknek fején már csákó is van, a másoknak meg vállain van a katonadolmány, akinek pedig már egyikből se jutott, az csak úgy bokkrétásan kurjongat, kezében borosüveggel. — Ezek már mind fölcsaptak újoncnak. Asztalt, még széket is hoztak magukkal, mikor aztán olyan alkalmas téres helyre érnek, leteszik az asztalt, mellé a széket, erre ül a verbungos őrmester. A többi járja tovább, hívogatva a legényeket:

Csapi föl pajtás katonának,
A szabadság huszárjának.
Négy esztendő nem a világ,
Éljen a magyar szabadság. Éljen a haza!

Amelyik legény egyszer az őrmester markába csapott, az már honvéd lett, sőt talán bizonyos összeget is kapott.²⁹

A JÓPÁLOS jellegzetes szegedi szólótánc, nyilvánvalóan a férfi szólótánc ugrós helyi változata.

„A jópálos — írja²⁹ Tömörkény — szép magyar polgári szólótánc. Valaha még Joó Pál uram járhatta legszebben. Ma már ritka ember, aki megfelelő módon el tudja járni a jópálost. A cigánynak is úgy mondták: húzd el a jópálost!” *Joó Pál nótái* címen Kálmány több nótaszöveget közölt.³⁰ Ezekhez itt egyet még máshonnan³¹ is idézünk:

A „Joópálos verbunkja” címen járta az alábbi kuruc dal Szegeden:

Szól a levél (!) a csordásról
Kilelte a hideg.
Három tehén
A kútra mén,
Möginná a vizet.
Jaj rúzsám odavagy.
Szerelmednek, galambomnak
Rabja vagy.
Ezör a baj, nem kettő,
Kilukadt a sörpenyő.

²⁸ Emlékezései 25.

²⁹ Különféle magyarok 148. Vö. még *Beck P. SzN.* 1898, 110. sz.

³⁰ Koszorúk II, 122.

³¹ Szegedi nóta inszurrekció idejéből. SzH. 1901, 55. sz.

Mindönkinek van szeretője,
Csak éneköm nincs,
Kinek kettő, kinek három,
De neköm egy sincsen.
Jaj rúzsám odavagy...

Ha az Isten egyet adna,
Úgy mögböcsülném:
Kezit-lábát összekötném,
A füstre föltönném.
Jaj rúzsám...

Hogyha szépen könyörögne,
Onnét is levönném,
Előfognám, kapafokkal
Jól megverőgetném.
Jaj rúzsám, odavagy...

Hajtsd rá, nyomítsd rá,
Szögény embör bunkózd rá.

A jópálosnak nyilván valami változata volt a *magyarembörtánc*, amelyet röviden a táncoskedvű Tömörkény³² említ: „Fújja a jópálos nótát, aminek hangjára Sándor, a magyareMBER-táncba kezd.” Juhász Gyula bizonyára hiteles értesülések alapján írta,³³ hogy kiskocsmai társaságban darvadozva „a Beck Pista jópálosa után, amely a szegedi juhászok nemzeti tánca, Tömörkény is kedvet kapott, hogy a saját szerzeményű gólyatáncát ellejtse, amely tánc az erdélyi csüördögölőnek volt alföldi változata.”

Mindezekből egy férfi szólótánc-hagyomány helyi körvonalai bontakoznak ki. A Város polgáraiból a napóleoni időkben alakult polgárórségnek tánca ez, amelynek előzményei is lehettek, és amely a múlt század második felében tűnt el Szeged táncéletéből. Formai jegyeiről sajnos semmit sem tudhattunk meg.

Párostáncok

Szeged uralkodó táncfajtája már a XVIII. században is a párostánc. 1948 előtti elnevezései: *lejtő*, *lejtős*, *ugrós*, *lassú*, *friss* a tánc kétrészes, néhol hármás tagolódására utalnak. A *csárdás*, *lassús*, *égy lépésös*, *kétlépésös*, *frisses*, *lippentős* táncnevekkel csak a múlt század második feléből származó följegyzésekben és a legújabb, szóbeli gyűjtemények nyomán találkoztunk.

Legkorábbi leírását³⁴ Dugonics Andrásnak köszönhetjük a XVIII. sz. végéről:

„Az előfordulni szokott elsőséget mind az asztalnál, mind a táncolásban a két jegyeseknek engedték a Hercegi kisasszonyok. Mind elsőbbben a lassút, mind utoljára a frisset egyenlő mértékletességgel végezték. Magáért Kaléta igen gyönyörűen kitett mind a kettőben. Elbámultak rajta, minő elterjedt csúsztatással ropta a lejtőket, hogy aprózta a frisseket, hogy riszálta, kanyarította a forgásokat. Noha az Öreg Vezér (esztendeinek csoportossága miatt) arra az időre jutott: hogy kezével a nadrágot tartaná, mégis igen jókedvében lévén, Kaléta előtt fölemelte jobblábát, s hoppot mondott háromszor. Ötöt aztán a táncba sodrotta és mindnyájoknak nagy csudálttokra a három táncot elevenen eljártá.

A jegyeseknek vigasságok után a Hercegi Kisasszonyok keveredtek a táncba. Mondogatták akkor ezek felől is, hogy mesterségjüket jól megtanulhatták. Mindaz által, magok megvallása szerint Kalétának nyomába sem hághattanak. Déva is eljártá patkós csizmájával. Utána a többi vendégasszonyok, amint kitül kitelhetett, elég rendesen.”

³² Három színjáték 23. A *Barlanglakók* hősről van szó.

³³ Tömörkény 53.

³⁴ Jólánka I, 324.

Friss (*Ács György* tánca)

„Köröszőlő a Frissesben” (*Ács György* tánca)

Kovács János XX. sz. eleji leírása³⁵ igen találó és szemléletes:

Lassanként gyülekeznek a legények meg a lányok. A legények előre nézegetik, kit húzzanak el, ha rázendül a nóta. Ekkor megindulnak a lányok felé, néhány kacskaringós táncmozdulattal. Azután odaérve a lányokhoz, akik a sátortól kissé távolabb, a bejáratnál várakoznak, megérintik a kiszemelt lány kezét, vagy megfogják a karját, esetleg a kötőjét. Erre a lány megy utánuk, a sátor alá, ahol táncra fogóznak össze.

A legény átfogja a lány derekát, ez pedig vállán öleli a legényt, vagy baljával fogja csak a legény a lány derekát, jobbával pedig a lánynak az ő vállára tett karját fogja gyöngéden. Lassan előrehaladólag lépnek egyet-kettőt, majd ismét egyet vissza hátrafelé. Közben-közben csöndesen, simán jobbra-balra egyet-egyet fordulnak, majd ismét haladnak tovább körbe a tánchely vagy szoba nagyságához képest. Ha sokan táncolnak egy kisebb teremben, akkor a lassút meg a frisset is, majd csaknem egy-két méternyi téren táncolják, mozogják végig.

A lassú táncban élénkebb mozgást csak a nagyobb térségű tánchelyen s csak akkor látunk, ha maga a táncnóta is élénkebb ütemű, ilyenkor sokkal hullámzóbban lépkednek előre-hátra és élénkebb a fordulás is. Az ilyen élénkebben táncolt lassúban sokkal többször fordulnak, mégpedig nagyon kedves negéddel és méltósággal a legény, a leány pedig szemérmes odasimulással nyugodtan fordul s egy viláigért föl nem pillantana a legényre, aki kackiás ügyességgel üti össze közben-közben sarkantyúját a nóta ütemére.

Mikor a zene frissbe megy át, akkor rendszeren csak lassan lépegetnek a táncolók ide-oda, pöngögetve a sarkantyújukat, majd aztán, hogy belekap a cigány a nóta friss menetébe, csakhamar élénkebben-élénkebben hullámzik a táncosok tömege, de a törvény és szabály nélkül táncolt frisset leírni teljesen lehetetlen. Ki-ki vérmérsékletének meg táncolási tudásának szabad menetet engedve, a gyors ugrálással kezdődő táncot nagyokat dobantva, ide-oda hányt, vetett, merész mozdulatokkal járja. El-elengedi a leányt, megvergeti a csizmaszárát, nagyokat hajlik előre. Aztán kevélyen hátraszegi derekát, majd a felsőtestnek kevély ringásával büszkén lépeget, s egy gyors mozdulattal kígyózólag cserélgeti lábaszárait. Közben-közben összepengeti a sarkantyút, és düledező lépéseket hol jobbra hol balra lejt, kalapját majd a szemébe húzza, majd-majd ismét följebb tolja. Meg-megrengeti a karját feje fölött és összeveri a tenyerét — *ne kedvem ne* — és egyéb táncszókkal biztatja magát... A leány a kedvével alig bíró táncos legény mozdulatait mintha csak a szemével kísérné, könnyedén lépeget ide-oda. Majd egyet-egyet fordul, de rezeg minden idege, tűz van minden mozdulatában és érzelem ég az arcában. Csakhamar egybefogóznak ismét és simán, de gyorsan forognak. Az ügyesebbek jobbra is, balra is egyformán megforgatják a lányt és egy hirtelen öleléssel fölemelik, ezzel fejzeve be a gyors forgást.

*

Martin György Tápé tánc hagyományairól írva kiemelte a tápai csárdásnak ama jegyeit, amelyek az Alföld viszonylag egységes csárdásaitól megkülönböztetik. Ezek: sajátos terminológia, a darudöbögös motívum, és a rezgőmozgás. A történeti anyag és az újabb gyűjtések nyomán elmondhatjuk, hogy ezek a sajátosságok az egész szegedi tájra jellemzők.

Bővebb kifejtést kíván a *darudöbögös*, másként *darudübögös*. A név a darvak táncát idézi, de nem pantomimikus mozgást takar. Táncaink archaikusabb mozgáskészletéhez tartozik. Réthei Prikkel Marián azonosítja a régi szegedi *kutyakopogós* táncsal, amely Ferenczi János följegyzése szerint a csizmadialeányok kedvelt tánca volt. Kovács János *röszketős*, illetőleg *rácós* néven emlegeti. Rosszallólag írja; „A szegedi nép méltóságos és simán haladó tánca közé újabban egy rácósnak nevezett, reszkető ugrálással lejtett tánc is vegyül...”

Napjainkban *röszkedetős*, *dorozsmajos* néven is emlegetik az idősebbek.

Alapformája a kétlépéssel kombinált ugró, sarokról talpra dobantó, de hegyezővel, vagy lengetővel való összetételben sem ismeretlen. Leggyakrabban nyílt fogásmóddal, azonos vagy ellenkező kézzel való összefogózással járnak nők és férfiak egyaránt. Ritmusa: tá, tá, ti-ti, tá.

Martin szerint e motívum alapformája azonos a sokác kóló alapmotívumával, és ez bizonyos délről áramló hatásra enged következtetni. Föltételezésének alapot adhat,

³⁵ Kovács 459.

1
hogy Szegeden már a török időktől kezdve jelentős számban éltek szerbek és bunyevácok, akiknek közvetítésével a motívum elterjedhetett. A kérdés még alapos vizsgálatokra vár.

A rezgő mozgásmód Martin szerint az Alsó-Tiszavidék lassú csárdásaiban az átlagosnál nagyobb hangsúlyt kap. A szegedi tájon *rözgős*, *rözögtetős*, *röszketős* névvel illetik.

Másik jellegzetes motívum az *égylépésős*. Újabb élőszavas visszaemlékezések szerint ez már régies forma. Gyakori a frissben a *lippentős*, továbbá a félfordulós motívum és az elegendős, csalogatós játék is.

A lassú rész tempója általában =140-160, kíséretritmusa lassú „dűvő.” A friss tempója általában =160-180, kísérete „esztam.”